

Сімонович Д.В., Лозова С.М.

**Методичні рекомендації
щодо проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб**

1. Поняття, сутність, підстави та мета проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб

Одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб¹ - слідча (розшукова) дія, що полягає в почерговому допиті в присутності один одного двох чи більше, раніше допитаних з тих самих обставин осіб, з числа свідків, потерпілих, підозрюваних, аналізі та безперервному порівнянню (зіставленню) показань, що поступають, усуненні в них суттєвих розбіжностей з метою встановлення істини у конкретному кримінальному провадженні.

В найбільш загальному виді метою слідчого є швидке і повне встановлення істини, усунення розбіжностей в показаннях осіб, що зводяться на одночасний допит. Ціль ця досягається реалізацією законодавчих встановлень і рекомендацій криміналістичної тактики. Загальна мета слідчого на одночасному допиті конкретизується спеціальними завданнями.

Завдання, що виникають при проведенні одночасного допиту, вирішуються слідчим в умовах планування своєї поведінки кожним учасником слідчої (розшукової) дії. Не тільки слідчий, але й особи, що зводяться на одночасний допит визначають свої цілі, ставлять перед собою конкретні задачі, оцінюють свої і чужі можливості, взаємно рефлексують плани і наміри. Це основна особливість завдань, що вирішуються в ході цієї слідчої дії.

Відмінною особливістю, що характеризує як процес виникнення, так і процес розв'язання задач одночасного допиту є, як правило, недостатність і, що ще більш важливо, суперечливість даних необхідних для їх вирішення. Слідчому при проведенні одночасного допиту двох чи більше осіб доводиться вирішувати завдання, елементи яких не піддаються точному і повному обліку. До початку одночасного допиту слідчий зтикається з рядом нових, раптово виниклих моментів, про які він раніше мав приблизне уявлення. Більш за все ускладнює одночасний допит недостатність відомостей про плани та задуми допитуваних, про пріоритетні мотиви їх поведінки. Своєчасно і вірно прогнозувати дії допитаних, рефлексувати їх задуми, плани і на цій основі здійснювати управління поведінкою, саме це найбільш важлива задача слідчого на одночасному допиті.

Поряд з встановленням істини по спірним обставинам в ході одночасного

¹Надалі в тексті замість терміну «одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб» використовується термін «одночасний допит».

допиту двох чи більше осіб можуть бути вирішені наступні конкретні завдання, а саме:

1. Подолання добросовісної помилки допитуваного. Під цим розуміється, що проведення з особою, яка добросовісно помиляється, одночасного допиту допоможе їй відновити забуту інформацію в пам'яті. Цьому може сприяти безпосереднє детальне відтворення одним учасником своїх показань іншому.

2. Викриття неправдивих показань одного із учасників. Специфічною особливістю такого одночасного допиту є організація слідчим правомірною психологічного впливу на особу, яка дає неправдиві показання, після чого особа переконується в недоцільності заперечення очевидних фактів і тому змінює раніше дані неправдиві показання. Засобом такого впливу є показання і поведінка добросовісного допитуваного. Велику роль відіграє і поведінка самого слідчого.

3. Укріплення вольових якостей, позиції підозрюваного, який дав правдиві показання. При викритті в ході одночасного допиту брехні співучасників в підозрюваного відбувається закріплення вольових позицій, спонукання його на дачу правдивих показань в суді. Подібні одночасні допити пропонується проводити в двох випадках:

а) якщо підозрюваний, що зізнався, викриває інших допитаних в провадженні осіб;

б) якщо одночасний допит проводиться з особами, які мають виключно позитивний вплив на підозрюваного.

4. Викриття неправдивого алібі.

5. Викриття самообмови чи обмови одного допитуваного іншим.

При проведенні одночасного допиту часто особи, що дають неправдиві показання, вислухавши показання добросовісних свідків, потерпілих, оглянувши пред'явлені докази, що підтверджують їх показання, зізнаються в самообмові або обмові особи.

6. Перевірка зібраних у провадженні доказів. Усуваючи неточності в показаннях, добиваючись їх деталізації, роз'яснення окремих обставин, фактично здійснюють перевірку достовірності доказового матеріалу у провадженні.

7. Одночасні допити організуються з метою перевірки правдивості показань допитаних у провадженні осіб. Під цим розуміється, що не завжди в ході одночасного допиту суперечності усуваються, але це не означає, що він виявився марним. При вмілому його проведенні слідчий отримує інформацію, яка дає йому змогу зробити корисні висновки, а саме, хто із допитуваних дає неправдиві показання, які справжні мотиви їх поведінки і таке інше.

8. Викриття інсценування злочину. Під час одночасного допиту особа, яка дає неправдиві показання, не витримує сорому перед свідком (потерпілим), який дає правдиві показання чи наявного презирства з його боку і, розуміючи недоцільність своєї брехні, зізнається у створенні інсценування злочину.

9. Отримання нових доказів. Тобто при усуненні під час одночасного допиту суттєвих суперечностей в показаннях можуть бути отримані нові фактичні дані, раніше не відомі слідчому.

10. З'ясування причин походження суттєвих суперечностей. Проведення одночасного допиту сприяє з'ясуванню даних, які пояснюють причини походження суттєвих суперечностей в показаннях. Суперечності в показаннях можуть бути викликані як брехнею, так і добросовісною помилкою допитуваних і задача слідчого полягає в тому щоб, коли суперечності в ході одночасного допиту залишаються не усуненими, зрозуміти причини їх походження і найбільш точно відтворити їх в протоколі.

11. Вивчення особистості допитуваних. Одночасний допит є одним з ефективних засобів вивчення особистості допитуваних. Постановкою питань, пильним наглядом за поведінкою, реакціями допитуваних на показання один одного, пред'явлення доказів слідчий може отримати такі дані про риси характеру, темперамент, вольові, інтелектуальні і моральні якості, значення яких важко переоцінити. Результати вивчення можуть бути використані як під час самої одночасного допиту для вибору найбільш раціональних тактичних прийомів допиту її учасників, так і при проведенні інших слідчих дій.

12. Перевірка й оцінка інших слідчих версій. Специфіка одночасного допиту дозволяє слідчому перевіряти свої припущення за самими різними обставинами провадження.

Виходячи з викладеного вище, основна мета одночасного допиту – в становлення істини по спірним обставинам. Досягнення цієї мети вирішується шляхом вирішення вищевказаних завдань. В процесі провадження одночасного допиту вони можуть об'єднуватися в різноманітних сполученнях.

2. Процесуальний порядок проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб та тактичні засади підвищення ефективності проведення даної слідчої (розшукової) дії

Щодо порядку провадження одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, стаття ч.9 ст.224 «Допит» КПК України наголошує, що слідчий вправі провести одночасний допит між двома чи більше раніше допитаними особами, в показаннях яких є суперечності. Таким чином, виходячи зі змісту цієї статті:

1. Слідчий вправі провести одночасний допит. Тобто проведення одночасного допиту право, а не обов'язок слідчого. Слідчий, за клопотанням учасників процесу: підозрюваного, його захисника, потерпілого, його представника чи з власної ініціативи приймає рішення про проведення одночасного допиту, у кожному окремому випадку в залежності від конкретних обставин провадження і, зважаючи на те, що слідча дія повинна допомогти, а не зашкодити встановленню істини у провадженні.

2. Право проводити одночасний допит виникає у слідчого на підставі (за змістом статті) наявності розбіжностей.

Тобто правовою підставою проведення одночасного допиту є наявність розбіжностей. Однак, питання проведення чи не проведення даної слідчої (розшукової) дії залишається на розсуд слідчого, в залежності від ситуації розслідування, відносин між учасниками слідчої дії, їх особистісних характеристик, суттєвості виявлених розбіжностей.

3. Одночасний допит може бути проведений одночасно поміж двома чи більше раніше допитаними.

Однак, на наш погляд проведення одночасного допиту з 3 і більше особами недоцільне, оскільки з точки зору його організації і проведення він є більш складним, потребує більш зусиль з боку слідчого і все одно зводиться до допиту двох осіб поміж собою, а всі інші учасники лише спостерігають за цим. Таким чином слідчим втрачаються такі тактичні переваги, як несподіваність питань, що задаються, обізнаність осіб, які приймають участь в слідчій дії щодо показань один одного, з'являється можливість узгодження показань між учасниками, що знижує ефективність даної слідчої (розшукової) дії.

Також, з точки зору психології, зі збільшенням кількості осіб, зведених на одночасний допит, ускладнюється задача слідчого по управлінню і керуванню процесом спілкування учасників слідчої (розшукової) дії. Якщо на попередньому слідстві виникають істотні суперечності в показаннях трьох і більше осіб, між ними доцільно провести декілька одночасних допитів, кожний з яких заснований на допиті тільки двох осіб.

Як виняток, проведення одночасного допиту з 3 і більше особами можна рекомендувати при одночасному допиті свідків або потерпілих, якщо мова йде про сумлінну помилку, яка викликана особливостями пам'яті допитуваних осіб (погана пам'ять, амнезія ретроградна або антероградна). В такому разі одночасний допит 3 і більше осіб може сприяти швидкому згадуванню забутої інформації і економії часу слідчим.

4. Одночасний допит може бути проведений тільки поміж особами, які раніше були допитані. Тобто, особа повинна бути допитана, допитана саме по тим обставинам, з приводу яких виникли розбіжності, і її показання у встановленому законом порядку зафіксовані в протоколі допиту.

Проаналізував вищевикладене, доходимо висновку, що не можна обмежувати слідчого при вирішенні питання про проведення одночасного допиту якимось рамками. Проведення одночасного допиту за відсутності суперечностей, що не відповідає вимогам ч.9 ст. 224 КПК України, в більшості випадків пояснюється тактичною необхідністю при розслідуванні конкретного кримінального провадження. Таким чином слідчий, як особа процесуально незалежна, і тільки він, керуючись матеріалами провадження, може оцінити ситуацію, що склалася й прийняти вірне рішення щодо проведення одночасного допиту, яка найкращим чином буде сприяти

встановленню істини у кримінальному провадженні.

Порядок проведення одночасного допиту регламентований ч. 9 ст. 224 КПК України. На початку такого допиту встановлюється, чи знають викликані особи одна одну і в яких стосунках вони перебувають між собою.

Перед тим, як безпосередньо перейти до порядку проведення одночасного допиту, зупинимось більш детально на його підготовчому етапі. На цьому етапі слідчому дуже важливо розібратися у взаємовідносинах, що склалися між її майбутніми учасниками.

Процес вивчення взаємовідносин треба проводити цілеспрямовано за строго розробленою схемою, наприклад:

- який час допитувані знають один одного;
- які обставини сприяли їх зближенню;
- які поміж ними взаємовідносини;
- яка ступень впливу одного допитуваного на іншого;
- чи були поміж ними сварки;
- що було причиною виникнення сварок, неприязних відношень, ворожнечі і в чому конкретно це відображувалося;
- чи не знайомі допитувані з родичами один одного і які між ними стосунки.

Чим краще слідчий буде знати характер взаємовідносин допитуваних, тим менше несподіваностей його очікує.

Одночасний допит починається із з'ясування, чи знайомі викликані особи поміж собою і якщо знайомі, які взаємовідносини між ними склалися. Відповіді на це питання мають важливе значення для оцінки в подальшому свідчень допитуваних з точки зору їх достовірності.

Якщо викликані на одночасний допит особи заявляють, що знають один одного, то слідчий повинен з'ясувати, коли і при яких обставинах вони познайомилися.

Вони можуть бути знайомі вже тривалий час (співробітники, студенти) й можливо бути родичами, але ж частіше за все особи знайомі лише у зв'язку з кримінальним провадженням. Може бути і так, що один з учасників одночасного допиту відповідає, що знає особу, а інший це заперечує. Практика показує, що не відповідати істині може відповідь як особи, яка підтверджує факт знайомства, так і той, що її заперечує. Наприклад, не знайомими можуть бути свідки, що спостерігають за подією з різних місць. Це теж є розбіжністю і слідчий повинен встановити, чи є вона суттєвою для розгляду чи ні. Якщо так, то його з'ясуванням слідчий може зайнятися на цьому же одночасному допиті.

Процедура з'ясування на одночасному допиті взаємовідносин учасників може бути використана слідчим з такими цілями:

- отримати додаткові фактичні дані, що свідчать про правдивість показань допитуваних;

- встановити невідомі до цього обставини, які характеризують їх взаємовідносини;
- виключити можливість недобросовісному учаснику заявити пізніше, що його обмовив інший учасник в силу особистих неприязних відношень;
- забезпечити формування психологічного контакту поміж учасниками одночасного допиту і слідчим;
- скоректувати тактичні прийоми проведення одночасного допиту, розроблені в процесі його підготовки;
- уточнити й поглибити знання психології, викликаних на одночасний допит осіб.

Після з'ясування факту знайомства слідчий звертається до допитуваних з питанням про характер існуючих між ними взаємовідносин. Відповідь на це питання для учасників одночасного допиту іноді утруднена. Тоді слідчий повинен уточнити, чи є в них претензії або особисті рахунки один до одного. При позитивній відповіді хоча б одного з учасників одночасного допиту слідчий шляхом постановки нових питань, повинен з'ясувати ступінь ненормальності відносин, причину і джерело особистих рахунків.

Попередня поінформованість слідчого про характер взаємовідносин, які склалися поміж допитуваними, ні в якому разі не повинна породжувати формального відношення до їх встановлення під час проведення слідчої дії, тому що на цьому етапі перш за все необхідно запобігти наступному поясненню допитуваними показань один одного ворожістю чи особистими рахунками. На це і слід звернути увагу при фіксації відповіді на питання про характер взаємовідносин з допитуваними.

Слідчий повинен ставити питання учасникам одночасного допиту таким чином, щоб поступово підвести їх до висновку про їх взаємовідносини і тільки після цього, отримавши всю необхідну інформацію, ставити питання про те, чи можуть існуючі взаємовідносини вплинути на характер даних ними свідчень.

На цьому етапі одночасного допиту слідчий повинен зробити все, щоб не дати зацікавленим особам використати можливість неоднозначного тлумачення показань.

Свідки попереджаються про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за давання завідомо неправдивих показань, а потерпілі - за давання завідомо неправдивих показань.

Після з'ясування взаємовідносин поміж учасниками одночасного допиту, слідчий пояснює їх обов'язки й права, свідків попереджає про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за давання завідомо неправдивих показань, а потерпілих – за давання завідомо неправдивих показань.

Аналіз матеріалів слідчої практики показує, що до роз'яснення прав і обов'язків учасників слідчі підходять декілька формально, хоча саме на

цьому етапі, на наш погляд, закладаються передумови для встановлення психологічного контакту.

Слідчий з самого початку, роз'яснюючи права і обов'язки, повинен дати зрозуміти особі, яка дає неправдиві показання всі наслідки її неправомірної поведінки. Цьому сприяє роз'яснення норм ст.ст. 384, 385 КК України більш суворо і в розгорнутій формі. З іншого боку, якщо свідок (потерпілий) бажає допомогти слідству і його показання є результатом добросовісної помилки, то слідчий повинен роз'яснити вимоги статті в більш тактовній формі, пояснюючи, що за зміни й доповнення в раніше дані показання він кримінальній відповідальності не підлягає, що вона настає лише за завідомо неправдиві показання.

Викликаним особам по черзі пропонується дати показання про ті обставини кримінального провадження, для з'ясування яких проводиться допит, після чого слідчим, прокурором можуть бути поставлені запитання.

Першою допитується особа, яка на думку слідчого дає правдиві показання. Послідовність питань, як і пред'явлення (в окремих випадках) доказів, повинна бути спланована раніше.

Існують дві точки зору на порядок розгляду розбіжностей під час проведення одночасного допиту: 1) в формі запит-відповідь; 2) по черзі кожним з учасників у вигляді вільної розповіді. Обидва варіанти є вірними і саме слідчий у кожному окремому випадку при розслідуванні конкретного кримінального провадження повинен вирішувати, яким з двох способів він скористається при розгляді розбіжностей під час проведення слідчої (розшукової) дії. Аналіз слідчої практики свідчить, що найкращий результат дає поєднання цих двох способів, тобто коли слідчий починає одночасний допит з пропозиції учасникам по черзі дати показання, щодо розбіжностей, що виявилися раніше в їхніх свідченнях. Вислухавши обидва варіанти слідчий починає деталізувати їхні відповіді за допомогою форми запит – відповідь. Це дозволяє слідчому уникнути розмитості, неконкретності. На наш погляд, використання лише форми вільної розповіді для допитуваних на одночасному допиті не доцільно.

Після того, як перший учасник дав показання по спірним обставинам, слідчий, вислухавши відповідь, не повинен поспішати задавати це питання іншому учаснику слідчої дії. Спочатку треба з'ясувати, конкретизувати першу з відповідей, зробивши її тим самим більш переконливою. Тільки після з'ясування всіх пов'язаних з цим запитанням обставин у першого з допитуваних її можна задавати іншому учаснику.

Особи, які беруть участь у допиті, їх захисники чи представники мають право ставити одна одній запитання, що стосуються предмета допиту.

Дуже відповідальним моментом є постановка питань допитуваними, з дозволу слідчого, один одному, яка допускається тільки після того, як у слідчого вичерпані всі питання по з'ясованій обставині. При цьому слідчий

зобов'язаний здійснювати суворий нагляд за постановкою питань і не повинен допускати перетворення одночасного допиту в бесіду допитуваних між собою, тим більше у лайку. Завдання слідчого полягає у тому, щоб шляхом постановки точних, конкретизуючих окремі положення питань, спрямовувати їхні показання на виявлення саме тих обставин, для встановлення яких і проводиться одночасний допит. Зовсім не обов'язково дозволяти постановку питань допитуваними один одному тільки на заключному етапі одночасного допиту, іноді більш доцільно послідовно з'ясувати питання по кожній окремій обставині. При цьому слідчий повинен уважно спостерігати за постановкою питань з поведінкою допитуваних, щоб своєчасно припинити їх спроби домовитися поміж собою.

Слідчий може відхилити непотрібні питання, чи вносити в них необхідні уточнення чи зміни, ставити додаткові питання й цим давати вірний напрямок одночасному допиту. Якщо допитувані не можуть правильно сформулювати питання, то слідчий зобов'язаний допомогти їм в цьому.

В окремих випадках доцільно дати допитуваним можливість безпосередньо ставити один одному питання, що виникають. При цьому слідчий може виявити факти раніше йому невідомі.

Ці запитання можуть не відноситися до суперечливих обставин, які роздивляються на одночасному допиті, але бути важливими для встановлення нових фактичних обставин у провадженні. Однак при цьому слідчому необхідно уважно спостерігати за поведінкою допитуваних, щоб вони не мали можливості обмінюватися знаками, чи ще якимось іншим способом змовитися одним з одним.

Дозволити учасникам одночасного допиту задавати питання один одному доцільно й в тих випадках, коли під час допиту виникає нова, непередбачена слідчим розбіжність і її з'ясування веде до отримання нових важливих доказів.

Оголошення показань, наданих учасниками допиту на попередніх допитах, дозволяється лише після давання ними показань.

Оголошення попередніх показань може проводитися як за ініціативою самого слідчого, так і за клопотанням учасників одночасного допиту, але тільки в тих межах, в яких визнає за необхідне слідчий.

Передчасне оголошення показань учасників одночасного допиту може завадити встановленню істини у кримінальному провадженні.

3. Особливості використання сучасних психологічних методів в тактиці проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, способи запобігання конфліктним ситуаціям

Найбільш загальним завданням одночасного допиту є встановлення істини у провадженні шляхом з'ясування розбіжностей в показаннях учасників. Це завдання вирішується в процесі інформаційної і психологічної взаємодії слідчого і осіб, які допитуються.

Виходячи з цього, одночасний допит є специфічною формою спілкування і подібно будь-якому іншому людському спілкуванню воно не можливе без взаємного сприйняття слідчим і учасниками один одного й обміну інформацією.

Найбільш характерною рисою спілкування учасників одночасного допиту є їх взаємодія (не зважаючи на ситуацію, що склалася: конфліктну чи безконфліктну). Учасники одночасного допиту (маються на увазі не тільки особи, які допитуються, але й і слідчий) не тільки взаємодіють, але й піддають один одного суттєвому психологічному впливу. Взаємні впливи пов'язують слідчого й осіб, які зведені на одночасний допит, в єдину систему інформаційної та психологічної взаємодії, і роль слідчого полягає в управлінні і контролі за функціонуванням цієї системи.

При взаємодії слідчого і допитуваних відбувається не тільки навмисний обмін інформацією (з метою взаємних впливів). Має місце і «витік» інформації у формі неконтрольованих реакцій. Інформація міститься і передається зовнішнім виглядом слідчого і допитуваного, поведінкою, особливостями мови і т.п. Але завжди слід пам'ятати, що ніякі зовнішні прояви реакції допитуваної особи не є доказами правдивості чи хибності показань, що надаються цією особою. Вони лише можуть допомогти слідчому в побудові, коректуванні і реалізації тактичних прийомів.

Дуже важливим при спілкуванні на одночасному допиті є постановка питань слідчим, тому що запитання виступає своєрідною інформацією про рівень професіоналізму слідчого. Таким чином, у процесі слідчої (розшукової) дії потрібно так формулювати запитання, щоб вони не виступали в ролі інформації для допитуваного, що є небажаним або передчасним.

Взаємовідносини учасників одночасного допиту цікаві ще тим, що вони мають подвійний характер, тобто засновані на двох принципах: принципі психологічного контакту і принципі психологічної боротьби.

Психологічний контакт найбільш доцільно інтерпретувати і як ціль, що детермінує готовність до спілкування, і як процес обміну інформацією, організований для вирішення завдань розслідування, і, нарешті, як результат – ті відносини, які дозволяють продовжувати спілкування і разом вирішувати певні завдання. Встановлення психологічного контакту на одночасному допиті – це цілеспрямована діяльність слідчого по організації і керуванню обміном інформації в процесі провадження слідчої (розшукової) дії, що припускає створення умов по розвитку його (слідчого) спілкування з учасниками одночасного допиту з метою з'ясування розбіжностей і встановлення істини в провадженні. Встановлений психологічний контакт не є постійно діючим фактором. У відповідності до цього встановлення (поновлення) контакту провадиться при кожній зустрічі слідчого з допитуваним. Найбільш важливо це при проведенні одночасного допиту, тому що при новій зустрічі людина може знаходитися в іншому (наприклад,

по відношенню до останнього допиту) психічному стані, могли відбутися якісь події, які в тій чи іншій частині змінили її погляди, її відношення до слідчого. Все це повинно бути обов'язково з'ясовано перед проведенням одночасного допиту і якщо, контакт був втрачений слідчий повинен докласти зусиль, щоб відновити його до проведення цієї слідчої (розшукової) дії. На наш погляд, це найбільш зручно зробити на попередньому, безпосередньо перед одночасним допитом, допиті. Однак попри все те слідчому не завжди вдається налагодити необхідний контакт. Більш того, з однією особою це вдається, з іншою тому ж слідчому – ні. Це може залежати не від професійних якостей слідчого, а від суб'єктивних почуттів (наприклад, антипатії), що виникли у допитуваного і заважають установленню контакту. Якщо по якимось причинам (що залежать чи не залежать від слідчого) це не вдалося, ми вважаємо, що слідчому краще відкласти проведення одночасного допиту на деякий час. В кращому випадку, він буде неефективним, в гіршому – замість користі зашкодить розслідуванню.

Підтримання атмосфери психологічного контакту сприятливо впливає на проведення одночасного допиту. Однак особливість одночасного допиту полягає у тому, що крім контакту «слідчий – допитуваний», слідчий повинен встановити контакт поміж учасниками слідчої (розшукової) дії. Контакт між учасниками носить двоїстий характер: з одного боку, при безконфліктній ситуації – взаємодія (наприклад, в ситуації, коли особа сумлінно помиляється, а інший учасник допомагає їй відновити забуті обставини, для з'ясування яких і проводиться одночасний допит), з іншого боку, конфліктна ситуація – протидія (коли особа навмисне дає неправдиві показання). В цій ситуації, інший учасник є специфічним засобом впливу на особу, що дає неправдиві показання. Розглянемо цю ситуацію більш докладно. В цьому випадку контакт буде виражений у формі певного психологічного впливу одного допитуваного на іншого. Цією важливою психологічною особливістю повинен вміло користуватися слідчий і тримати їх взаємний вплив під постійним контролем.

Виходячи з цього, ми виділили найбільш типові ситуації проведення одночасного допиту:

1. Проведення одночасного допиту за участю неповнолітніх:
 - а) коли злочин скоєно неповнолітнім;
 - б) коли злочин скоєно дорослим, а неповнолітній дає показання, що його викривають;
 - в) коли обидва злочинці неповнолітні.
2. Проведення одночасного допиту поміж співучасниками.
3. Проведення одночасного допиту за участю малолітніх.
4. Проведення одночасного допиту поміж особами, що є близькими родичами, друзями, підлеглими та інше.

Вищевказані випадки передбачають проведення одночасного допиту в

гострій конфліктній ситуації. Щоб правильно зорієнтуватися в цій ситуації слідчий повинен вирішити:

- хто з учасників дає правдиві показання, а хто – ні;
- хто з них є більш залежним.

Для досягнення цієї мети слідчий повинен ретельно вивчити взаємовідносини учасників одночасного допиту. З'ясування характеру взаємовідносин учасників одночасного допиту може в окремих випадках вказати на недоцільність його проведення чи потребувати від слідчого більш ґрунтовної підготовки, виробу більш гнучкої тактики.

Перед одночасним допитом слідчий повинен обов'язково з'ясувати характер особистої залежності її учасника і психологічно підготувати його до участі у слідчій (розшуковій) дії.

Роздивимося більш ґрунтовно класифікацію тактичних прийомів психологічного впливу стосовно одночасного допиту. Наприклад, окремі вчені в якості критерію класифікації використовують причини походження істотних розбіжностей в показаннях допитуваних у провадженні осіб. В залежності від цього тактичні прийоми поділяються на:

- тактичні прийоми, спрямовані на усунення сумлінної омани допитуваних;
- тактичні прийоми, спрямовані на подолання неправди.

Безумовно, якщо враховувати тільки тактику, то ця класифікація здається досить вдалою. Однак, як ми вже визначили вище, криміналістична тактика взаємопов'язана з психологічним впливом і тому ми повинні розглядати класифікацію, враховуючи психологічний критерій і вести мову про прийоми тактико – психологічного характеру. Розглянемо детальніше цю класифікацію з врахуванням психологічного впливу.

1. Тактичні прийоми, спрямовані на усунення сумлінної омани допитуваних:

- а) надання учасникам одночасного допиту ініціативи у дослідженні спірних питань;
- б) розгляд на одночасному допиті спірних питань у зворотній послідовності розвитку подій;
- в) проведення одночасного допиту на місці злочину;
- г) пред'явлення доказів.

Роздивляючись цей блок доходимо висновку, що всі вищевказані прийоми засновані на використанні слідчим даних психології.

Наприклад, надання учасникам одночасного допиту ініціативи в дослідженні спірних запитань припускає вільний виклад фактів, можливість задавати питання й обмінюватися думками. Результатом цього є згадування (механізм згадування і його особливості вивчає саме психологія) і особа дає показання, що сприяють встановленню істини у провадженні.

Розгляд на одночасному допиті спірних питань у зворотній послідовності. Цей прийом дуже складний у використанні, тому що потребує від слідчого

детального розчленування події, що досліджується на окремі факти, підготовка по них блоку питань і після цього відновлення в пам'яті допитуваних кожної окремої події, але ж в зворотній послідовності. Для використання цього прийому слідчий повинен знати 3 стадії формування показань: сприйняття, запам'ятовування, відтворення, які в свою чергу відповідають основним психологічним процесам, що відбуваються у людини під час його пізнавальної діяльності.

Проведення одночасного допиту на місці події. При проведенні таких одночасних допитів слідчий також використовує знання психологічних особливостей формування показань. На місці події відбувається повторне сприйняття допитуваними предметів, споруд, що в свою чергу допомагає відновити їхню пам'ять і активізувати процес згадування. Аналізуючи слідчу практику, ми не зустріли жодного одночасного допиту, що був проведений на місці події.

Пред'явлення доказів для відновлення асоціативних зв'язків пам'яті.

Психологічна основа цього тактичного прийому полягає в асоціюванні забутих чи не відзначених у свій час увагою допитуваних обставин злочину, що розслідується з тими предметами, що добре закарбувалися у пам'яті.

2. Тактичні прийоми, спрямовані на подолання неправди, з врахуванням психологічного критерію.

1. Використання на одночасному допиті зізнання підозрюваного. Показання підозрюваного, що зізнався в учиненні злочину, з великою силою впливають на учасників слідчої (розшукової) дії і слідчий повинен їх використати з метою встановлення істини у провадженні.

2. Пред'явлення доказів. З точки зору психології, пред'явлення доказів є дуже ефективним прийомом, який впливає на особу, що дає неправдиві показання. Для досягнення кращого результату, слідчий повинен правильно вибрати спосіб їх пред'явлення, а саме: 1) в порядку зростання викривальної сили; 2) найбільш вирішального доказу; 3) усієї сукупності доказів одночасно. Але хотілося б відмітити, що цей прийом, найбільш рекомендований вченими, на практиці майже зовсім не використовується.

3. Проведення одночасного допиту двох або більше осіб у поєднанні з допитом. У даному випадку мається на увазі проведення допиту перед одночасним допитом, після неї і проведення одночасного допиту під час допиту, тобто допит припиняється для проведення одночасного допиту, а після його закінчення продовжується. При розслідуванні провадження про хабарництво потерпілий С. і свідок Г. давали на допитах показання, що викривали К. На очній ставці з обвинуваченим свідок Г. відмовився від раніше даних показань, мотивуючи це тим, що він не хоче більше бути причетним до цієї справи. Після цього слідчий відразу ж проводить очну ставку між обвинуваченим К. і потерпілим С., на якій останній не тільки відмовився від раніше даних показань, а й дав повністю інші показання.

Відразу ж після цієї очної ставки слідчий проводить допит потерпілого, на якому той пояснює, що до нього приїжджав якийсь чоловік, який погрожував йому і його родині, щоб він змінив свої показання. Після цього приїжджали дружина і мати обвинуваченого, які теж погрозували і дали йому текст нових показань, які він і повторив на очній ставці. Потерпілий пояснив, що свідок Г. (його брат) відмовився від раніше даних правдивих показань на його прохання. Від повторної очної ставки з обвинуваченим потерпілий С. категорично відмовився, мотивуючи це страхом перед останнім. Але, сказав, що на своїх показаннях, що викривають обвинуваченого він буде наполягати (архів Апеляційного суду Харківської області, кримінальна справа № 345896). На цьому прикладі ми бачимо, яку важливу роль відіграв допит після одночасного допиту – а, саме, з'ясувалися причини зміни одним з учасників своїх показань. Звичайно цей тактичний прийом провадиться, якщо сумлінний учасник раптово змінив показання в силу будь-яких обставин (наприклад, боязнь помсти, як у нашому випадку). На допиті рекомендується з'ясувати причини дачі ним неправдивих показань. Перебуваючи під час допиту наодинці зі слідчим, допитуваному психологічно легше розкрити причини зміни показань. Також допит після одночасного допиту провадиться і за бажанням самого допитуваного у випадку, коли:

- одночасний допит його так вразив, що він вирішив дати правдиві показання;
- допитуваний не бажає висвітлювати будь-які питання в присутності іншого учасника.

Також на цьому прикладі ми бачимо, якої помилки припустився слідчий відмовившись від проведення допиту перед одночасним допитом. Це сприяло тому, що сумлінний учасник відмовився від своїх показань і підтвердив неправдиві показання підозрюваного, а, у підозрюваного, у свою чергу, з'явилася ще більша впевненість, що йому вдасться уникнути відповідальності.

4. Деталізація предмету одночасного допиту. Детальний допит учасників одночасного допиту, ретельно спланований слідчим, утруднює дачу учасниками неправдивих свідчень. В даному випадку слідчий розрізняє предмет одночасного допиту на окремі частини і по кожній готує блок питань. Він починає з'ясування і від менш вагомих до більш вагомих обставин. Отримання правдивих показань по менш вагомим обставинам утруднює несумлінним учасникам брехню в цілому. Деталізація показань найбільш часто використовується для усунення суперечностей під час одночасного допиту. Цей прийом дозволяє виявити і використати для встановлення істини внутрішні суперечності в показаннях неправдивого учасника. Зазначений тактичний прийом дозволяє більш помітно виділити істотні суперечності в показаннях, зробити їх більш наявними. Наприклад, на очній ставці слідчий максимально деталізував показання обвинувачених і в кожній

окремій частині пропонував підтвердити чи спростувати їх. В результаті чітких, добре продуманих запитів слідчого обвинувачений Р. розповів про згвалтування, що скоїв інший обвинувачений К. Для К. показання Р. були повною несподіванкою і у відповідь на це він розповів про дійсну участь Р. у вбивстві (архів Апеляційного суду Харківської області, кримінальна справа № 768945).

5. Загострення суперечностей за менш значущими спірними обставинами. У даному випадку роль слідчого полягає у використанні розбіжностей поміж учасниками шляхом загострення конфліктної обстановки. Для цього слідчому необхідно поглибити розбіжність між учасниками, продемонструвати непримиренність займаних ними позицій, викликати спір. У такій атмосфері у учасника може виникнути бажання дати правдиві показання, щоб понести менш сувору відповідальність.

6. Використання позитивних якостей особистості несумлінного учасника одночасного допиту. Цей прийом, на наш погляд, суто психологічний. Він базується на знанні і використанні слідчим позитивних якостей несумлінного учасника для визначення найбільш доцільного підходу до нього, і з врахуванням цього, будування моделі спілкування.

7. Викриття під час одночасного допиту симулятивної поведінки допитуваного для отримання від нього правдивих показань по спірним обставинам. Для викриття маскуванню поведінки, слідчий повинен прагнути поставити допитуваного в незвичайну ситуацію, до якої той був би не підготовлений. Поведінка учасника одночасного допиту, в цілому, може бути охарактеризована як впевнена чи невпевнена. Дослідження психологів показали, що звичайно впевненість обумовлена правдивістю. При проведенні одночасного допиту для слідчого дуже важливо, щоб правдивий учасник тримався впевнено і не піддавався впливу несумлінного учасника. Слідчий повинен постійно мати на увазі можливість маскуванню допитуваними психічних станів і поведінки.

8. Маскування цілей одночасного допиту.

9. Створення враження, що один зі співучасників зізнався в учиненні злочину. Застосування цього прийому на одночасному допиті, у нас викликає сумніви, тому що є велика імовірність розкриття обману під час слідчої дії, що в свою чергу вплине на відношення допитуваного до слідчого, негативно вплине на встановлення істини у кримінальному провадженні.

10. Уповільнений темп одночасного допиту. Ми вважаємо, що уповільнений темп одночасного допиту немає сенсу розглядати як окремих тактичний прийом, тому що він складається з різних комбінацій тактичних прийомів. Наприклад, пред'явлення доказів, деталізації показань, постановки конкретних питань по спірним обставинам.

11. Теж саме стосовно форсованого темпу одночасного допиту. Цей прийом дуже складний в застосуванні і передбачає проведення одночасного

допиту у формі запит-відповідь, як можна активніше. Форсований темп одночасного допиту дозволяє тримати несумлінного учасника у стані постійної напруги і заважає давати йому неправдиві показання. Рекомендується для проведення таких одночасних допитів використовувати допомогу іншого слідчого чи працівника органу Національної поліції України, що теж дуже обтяжливо.

12. Повторний одночасний допит двох або більше учасників. Даний прийом зустрічається на практиці і в більшості своїй дає позитивний результат. Повторна слідча (розшукова) дія найчастіше проводиться у випадку зміни показань одним чи обома учасниками чи при наявності у слідчого нових даних, що підтверджують або спростовують показання одного із учасників. При проведенні повторних одночасних допитів слідчий має деякі переваги, наприклад, він вже спостерігав поведінку учасників цієї слідчої (розшукової) дії і йому легше прогнозувати наступний одночасний допит. Більш того, він має можливість врахувати свої недоліки і скоректувати тактику.

13. Формування у несумлінного учасника уяви про поінформованість слідчого шляхом проведення серії одночасних допитів. Ефективність цього прийому полягає в тому, що одночасні допити, які йдуть один за одним, тримають допитуваного у стані постійної напруги. Допитуваний не витримує напруги і доходить висновку про недоцільність подальшого відстоювання неправдивих тверджень. Найбільш результативним є застосування цього прийому по справах про хуліганство чи вбивство з хуліганських мотивів.

14. Проведення одночасних допитів зростаючої сили. Цей прийом розкриває попередній. І в першому, і в другому випадку мова йде про серію одночасних допитів, тільки в першому випадку – роль психології полягає у формуванні уяви про поінформованість слідчого, а у другому, у цілеспрямованому психологічному впливі зростаючої сили.

15. Проведення одночасного допиту у сполученні з пред'явленням для впізнання. Мається на увазі тільки успішно проведене впізнання. Впізнання особи, що пред'являється, дуже сильно впливає на останнього і створює сприятливі умови для проведення одночасного допиту. Але, на наш погляд, застосування цього прийому потребує ретельної підготовки і далеко не завжди слідчий може очікувати на потрібний результат.

У нашому дослідженні ми розглянули всі тактичні прийоми, з врахуванням психологічного критерію, що можуть бути застосовані при провадженні одночасного допиту і надати слідчим певну реальну допомогу.

Виходячи з результатів анкетування слідчих, які підтверджуються даними вивчення нами слідчої практики, тактичні прийоми по частоті застосування розподілилися так:

- деталізація показань;
- загострення протиріч в показаннях учасників;
- повторний одночасний допит;

- проведення серії одночасних допитів;
- провадження одночасного допиту в сполученні з пред'явленням для впізнання.

Аналізуючи слідчу практику, із застосуванням інших прийомів при проведенні одночасного допиту ми не зіткнулися.

Одночасний допит є дуже сильним засобом впливу на допитуваних. Іноді одне лише згадування слідчого про проведення цієї слідчої дії може підштовхнути несумлінного учасника дати правдиві свідчення. При вмілому проведенні ця слідча дія сприяє встановленню істини, викриттю особи, що дає неправдиві свідчення. Специфічним засобом впливу на одночасному допиті є учасник (ефект присутності), що дає викривні показання (в конфліктній ситуації) чи допомагає згадати забуті факти (в безконфліктній ситуації). Психологічний аспект одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб полягає в так званому "ефекті присутності": необхідності давати показання у присутності іншої особи, яка знає дійсні обставини події, що відбулася. Злочинцю набагато легше давати неправдиві показання слідчому, який не був присутній при вчиненні кримінального правопорушення і не знає всіх його обставин, ніж у присутності обізнаної особи, яка безпосередньо сприймала подію злочину. Для того, щоб одночасний допит був більш результативним, вплив сумлінного учасника повинний бути активним і, по можливості, не припинятися. Також не повинний припинятися вплив з боку слідчого.

У більшості випадків спілкування учасників на одночасному допиті має конфліктний характер. Формальне право на проведення одночасного допиту слідчий одержує знайшовши розбіжності в показаннях допитуваних. Процесу спілкування, у якому протиставляються інтереси учасників, об'єктивно властивий конфлікт, оскільки цілі зацікавлених у результаті справи осіб не співпадають і мають протилежну по характеру результатів спрямованість.

Однак, слід виокремити категорії одночасних допитів, проведення яких характеризується підвищеним ступенем ризику. Це одночасні допити поміж потерпілими і підозрюваними, неповнолітніми і дорослими, що утягнули їх у злочинну діяльність, між особами, що є близькими родичами, або знаходяться у відносинах службової чи іншої залежності. Проведення будь-якого одночасного допиту характеризується тактичним ризиком, і тому слідчий повинен також ретельно готуватися до проведення одночасного допиту, як направлено на усунення сумлінної помилки, так і на викриття неправдивих свідчень. Вирішуючи питання про проведення одночасного допиту, слідчий повинен обов'язково прораховувати всі ситуації розвитку спілкування, приділяючи, відповідно, більше уваги тим, які потенційно характеризуються підвищеним ступенем ризику. Слідчий повинен вміти рахувати можливий збиток, який настає в результаті реалізації його рішення. Відповідно, завдання слідчого полягає в умінні приймати такі рішення, реалізація яких спричинить менш ймовірну шкоду для слідства.